

УДК 33.054.22:336.71

Є. А. Ящук, аспірант ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”

ПРИБУТОК БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВА ЇЇ СТАБІЛЬНОСТІ

У статті розкрита економічна суть і зміст категорії “прибуток”, розглянута класифікація видів банківського прибутку, проаналізовано основні показники прибутковості. Запропоновано способи підвищення прибутковості комерційних банків.

Ключові слова: прибуток, комерційні банки, центри відповідальності.

Постановка проблеми. Банківська система належить до найрозвинутіших елементів господарського комплексу України. Її реформування розпочалося раніше від інших секторів економіки, що підтверджує визначальну роль банків у процесах переходу до ринкових відносин. Подальший розвиток банківської системи як головного елемента фінансового сектору спрямовується на прискорення трансформації суспільства і поглиблення дії ринкових механізмів.

Відповідно до Закону України “Про банки та банківську діяльність” від 20.09.2001 функцією банків є кредитування суб’єктів підприємницької діяльності та громадян за рахунок залучених та власних кредитних ресурсів, а також касове та розрахункове обслуговування суб’єктів господарювання, виконання валютних та інших банківських операцій [7, с. 3]. Це свідчить про те, що сучасні банківські установи виконують достатньо широкий спектр операцій та послуг.

Мета діяльності банку, як і кожного суб’єкта господарювання, полягає в отриманні прибутку. Банківський прибуток як економічна категорія характеризується традиційними підходами, хоча наявні окремі особливості з огляду на специфіку діяльності.

За теорією К. Маркса, на норму прибутку впливають норма додаткової вартості, швидкість обороту капіталу, його органічна будова. Поняття прибутку у цій теорії виокремлено в особливу економічну категорію, яку К. Маркс досліджував у тісному зв’язку із процесом накопичення капіталу.

“Те, чого вартий товар капіталістам, – зазначив Маркс, – вимірюється витратами капіталу; те, чого справді вартий, – витратами праці”. Прибуток як перетворена форма додаткової вартості є метою і мотивом діяльності капіталіста, показником ефективності розвитку капіталістичного виробництва. Відношення прибутку до витрат виробництва

сигналізує про доцільність діяльності, віддачу одиниці капіталу та ступінь його зростання, стан справ на ринку товарів і ринку праці [6, с. 37].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. І. А. Бланк визначає прибуток головною метою підприємницької діяльності; базою економічного розвитку держави; критерієм ефективності конкретної виробничої діяльності; основним внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів, що забезпечують розвиток підприємства; головним джерелом зростання ринкової вартості підприємства; найважливішим джерелом задоволення соціальних потреб суспільства; основним захисним механізмом від банкрутства [2, с. 12–14].

В економічній літературі сутність поняття “прибуток банку” більшість вітчизняних науковців трактують з точки зору бухгалтерського підходу.

Так, в енциклопедії банківської справи України за редакцією В. С. Стельмаха зазначено, що прибуток банку є перевищенням доходів банку над витратами (різниця між ними) до сплати податку на прибуток [4].

За визначенням О. А. Криклій і Н. Г. Маслак, прибуток – це виражений у грошовій формі дохід власника на вкладений капітал, плата за працю, за ризик ведення підприємницької діяльності, який є різницею між сукупним доходом і сукупними витратами в процесі здійснення цієї діяльності [5, с. 9].

І. А. Волкова, О. Ю. Калініна розглядають прибуток як збільшення власного капіталу в результаті фінансово-господарської діяльності, крім вилучень частки засновників із капіталу [3, с. 186].

У наведених трактуваннях акцентується на порядку визначення розміру прибутку. Даний підхід достатньо обґрунтований, втім він не може бути критерієм характеристики сутності поняття “прибуток” стосовно банків.

Виклад основного матеріалу. Дійсно, прибуток є формою доходу власників, які вкладають свій капітал з метою досягнення певного комерційного успіху. Водночас він є визначеною платою за ризик здійснення банківської діяльності. З огляду на це, рівень прибутку та рівень ризику знаходяться між собою у прямо пропорційній залежності.

Економічний зміст прибутку розкривається через виконання конкретних функцій, а саме: стимулюючої, розподільчої і оціночної (показник ефективності діяльності) [5, с. 10]. Отже, стимулюючу та розподільчу функції виконують й інші економічні категорії (ціна, заробітна плата). Водночас ефективність діяльності нелогічно характеризувати з позиції функції. Це до певної міри суб’єктивне уявлення про економічні результати підтверджене проведеними розрахунками.

По суті йдеться про роль прибутку у ринковій економіці, яка визначається його стимулюючим розподільчим і оціночним характером. До реальних функцій прибутку, які відповідають переліченому, відносимо: міру ефективності суспільного виробництва, міру накопичення, засіб регулювання переливу капіталу.

Прибуток у класичному розумінні являє собою різницю між ціною товару й затратами на виробництво товару – його собівартістю. У стандарті бухгалтерського обліку П(С)БО 3 “Звіт про фінансові результати” зазначено: “Прибуток – сума, на яку доходи перевищують пов’язані з ними витрати” [9, с. 2]. Аналогічно прибуток трактується і в Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України [8, с. 7].

Саме таке розуміння прибутку закладене в усіх законодавчих актах України, крім законодавства про оподаткування прибутку. Такий показник, безумовно, більшою мірою характеризує ефективність діяльності банківських установ.

Характеристики, які визначають місце і роль прибутку банку в умовах ринкової економіки, відображені на рис. 1.

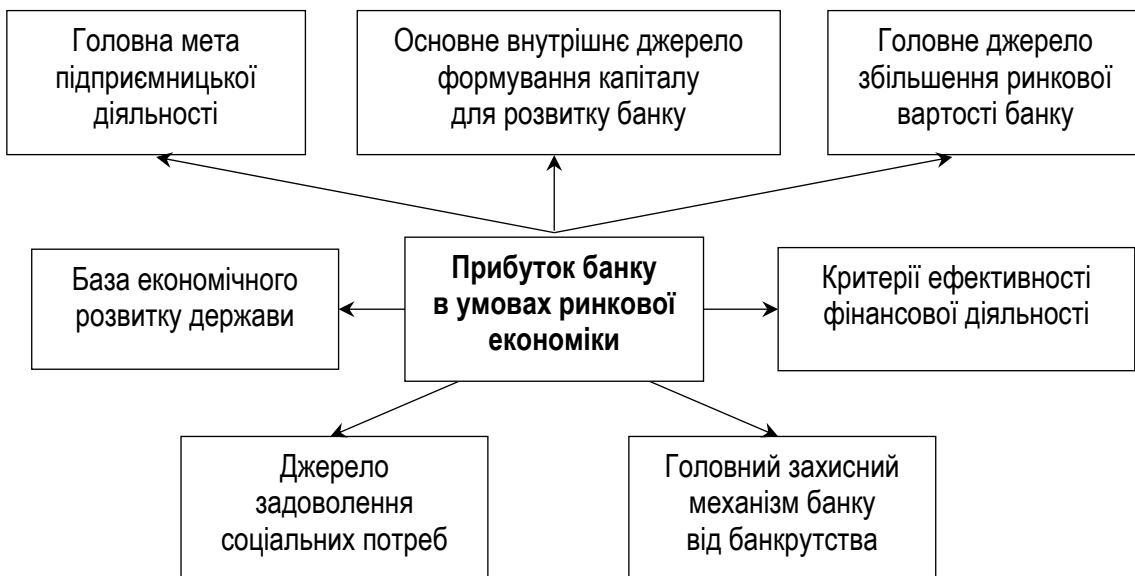

Рисунок 1 – Характеристика прибутку банку в умовах ринкової економіки

Прибуток банку, як і кожного підприємства, залежить від його господарської діяльності, яка поділяється на комерційну, торгову, діяльність з управління активами та пасивами.

У сфері нормативного регулювання обліку і оподаткування банку розрізняють обліковий прибуток (прибуток від операцій), прибуток до

оподаткування, прибуток після оподаткування, оподаткований та чистий прибуток.

Обліковий прибуток (прибуток від операцій) визначається різницею між доходами та витратами відповідно до нормативних документів Національного банку України.

Прибуток до оподаткування розраховується як обліковий прибуток, скоригований за чистими витратами на формування резервів банку та на дохід (збиток) від довгострокових активів, призначених для продажу.

Прибуток після оподаткування визначається як прибуток до оподаткування, скоригований на витрати, пов'язані зі сплатою податку на прибуток.

Чистий прибуток банку – це прибуток, що залишається в розпорядженні банку після виплати податків (прибуток після оподаткування).

Поширення двох підходів (бухгалтерського і економічного) до визначення розміру витрат зумовлює застосування двох підходів і до розрахунку прибутку.

Бухгалтерський прибуток – це різниця між валовим доходом і бухгалтерськими (зовнішніми) витратами. У даному розрахунку оцінюються лише поточні результати діяльності банку. Бухгалтерський прибуток – це прибуток, який відповідає балансовому.

Економічний прибуток (чистий прибуток) – це різниця між валовим доходом і економічними витратами, які містять зовнішні (бухгалтерські) та внутрішні витрати, в тому числі й нормальний прибуток [3, с. 24]. Наявність економічного прибутку є показником ступеня вигідності вилучення ресурсів з альтернативного використання їх в іншій діяльності.

На формування прибутку банку впливають зовнішні та внутрішні фактори. До внутрішніх відносяться фактори, які залежать від діяльності банку і характеризують різні сторони його роботи.

Незважаючи на досить великий перелік класифікаційних ознак прибутку, слід зазначити, що він не відображає всього комплексу видів прибутку, які використовуються в науковій термінології та практичній діяльності банків України.

Процес забезпечення прибуткової діяльності може розвиватися двома шляхами: перший – максимізація прибутку; другий – зростання вартості банку. Відповідно до першого банківський прибуток характеризується як показник ефективності функціонування банку, його стабільності.

Другий підхід до стратегії розвитку пов'язують зі зростанням вартості банку як ціни придбання чи продажу банківського бізнесу. Збільшення вартості банку – це інвестиції у його розвиток у майбутньому.

Зростання вартості банку може відбуватися за рахунок накопичення основних засобів, виходу на нові ринки, отримання ліцензій, що дозволяє розширити надання споживачам нових видів послуг, отримання вищих рейтингів як запоруки підвищення довіри до банку потенційних інвесторів.

Саме цей підхід визначає довгострокові цілі банку, досягнення яких у майбутньому сприятиме максимізації прибутку, дозволить банку бути конкурентоспроможним та завойовувати провідні позиції на ринку.

Загалом стратегія прибутковості ефективна у короткостроковому періоді, втім без нарощування ресурсної бази рівень прибутку може знижуватися. Тому важливо чітко окреслити заходи, спрямовані на зростання вартості банку як реальної перспективи досягнення стабільності у майбутньому.

Основними показниками прибуткової діяльності банку, які використовуються у світовій практиці, є показники *ROA* (прибутковість активів) та *ROE* (прибутковість капіталу). Показник прибутку на активи *ROA* визначається відношенням чистого прибутку (після оподаткування) *ЧП* до середньої вартості загальних активів *A*, %:

$$ROA = \frac{ЧП}{A} \cdot 100 \quad (1)$$

Показник прибутку на капітал *ROE* визначається відношенням чистого прибутку до вартості акціонерного капіталу банку *K*, %:

$$ROE = \frac{ЧП}{K} \cdot 100 \quad (2)$$

Як правило, показник *ROA* відображає результативність роботи менеджерів банку. Він характеризує обсяги прибутку, отримані за рахунок активів банку. Про ефективність використання наявних активів свідчить значення показника не менше 1 %.

Показник *ROE* є мірилом доходності для акціонерів банку. Він встановлює приблизний розмір чистого прибутку, який отримали б акціонери від інвестування капіталу, тобто ризику, на який вони йдуть, вкладаючи свої кошти з метою забезпечення прийняттого рівня прибутку [5, с. 43]. Банк працює ефективно тоді, коли значення показника не менше 15 %.

Використання цих показників дає змогу дослідити залежність між показниками прибутковості і ризику банку та виявити вплив окремих чинників на ефективність його діяльності за формулою:

$$ROE = ROA \cdot \frac{A}{K} \quad (3)$$

З розвитком банківської системи України необхідно змінювати і методи оцінки ефективності діяльності банківських установ. Використовуючи міжнародний досвід, необхідно оновити перелік показників з акцентом на розрахунок рентабельності банку.

Для встановлення ефективності діяльності банку необхідно проаналізувати ефективність управління активами та ресурсами банку, ефективність контролю за витратами та ефективність управління податками банку. Якщо один із показників має тенденцію до зниження, менеджерам необхідно провести коригування роботи у відповідній сфері.

Згідно з вимогами нормативних актів НБУ основною інформацією для фінансового аналізу банківських установ є база даних, отримана із фінансової звітності, яка дозволяє реально оцінити показники ліквідності, платоспроможності та дохідності банків і на цій основі визначити фінансовий стан, який відображає всі напрямки банківської діяльності [1, с. 349].

Нижче наведені дані про фінансові результати роботи чотирьох найбільших банків в Україні (фінансова звітність за станом на 01.01.2010 і на 01.01.2011).

Таблиця 1 – Аналіз прибутковості активів, тис. грн.

Назва банку	2009 р.			2010 р.		
	Середня вартість активів	Чистий прибуток / збиток	Показник ROA, %	Середня вартість активів	Чистий прибуток	Показник ROA, %
ПРИВАТБАНК	79 625 246	1 050 489	1,32	98 399 291	1 370 179	1,39
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	59 242 840	-2 019 070	-3,41	54 629 291	745	0,0014
ОЩАДБАНК	56 979 507	692 696	1,22	58 837 783	460 601	0,78
УКРСИББАНК	55 174 523	21 124	0,04	65 717 871	51 307	0,08

Наведені показники свідчать, що тільки Приватбанк ефективно використовує наявні активи: показник прибутковості активів ROA за 2009 р. становив 1,32 %, а за 2010 р. – 1,39 %, тобто зріс на 0,07 %.

Таблиця 2 – Аналіз прибутковості капіталу, тис. грн.

Назва банку	2009 р.			2010 р.		
	Вартість власного капіталу	Чистий прибуток	Показник ROE, %	Вартість власного капіталу	Чистий прибуток	Показник ROE %
ПРИВАТБАНК	8 750 531	1 050 489	12,00	10 988 171	1 370 179	12,47
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	6 474 035	-2 019 070	-31,19	6 044 694	745	0,01
ОЩАДБАНК	16 330 603	692 696	4,24	16 559 988	460 601	2,78
УКРСИББАНК	7 303 020	21 124	0,29	16 542 488	51 307	0,31

Аналіз прибутковості капіталу дає підстави для таких висновків:

- оскільки показник ROE є мірилом дохідності акціонерів від інвестування капіталу, то Приватбанк у 2009 р. отримав 12 %, а в 2010 р. – 12,47 % прибутку на капітал;
- Райффайзен банк Аваль за результатами 2009 р. отримав збиток, тому показник збитковості акціонерів від інвестування капіталу склав 31,19 %, а в 2010 р. показник дохідності становив 0,01 %.

Слід зазначити, що наведена схема розрахунків прийнятна для аналізу ефективності роботи банку загалом. Оскільки з її використанням неможливо встановити ризиковість бізнесу, для аналізу діяльності підрозділів банку вона не підходить.

Для сучасного фінансового управління вкрай важливо поділити банківський бізнес на незалежні бізнес-напрямки з виокремленням організаційних структур, одні з яких приносять банку дохід (центри прибутку), а інші є витратними центрами (центри витрат). Це дозволяє групувати інформаційні та фінансові потоки за певними ознаками з метою формування доступної та прозорої інформаційної бази для забезпечення системи управління банком.

У процесі групування центрів прибутку і центрів витрат за принципом повної належності до певного бізнесу формуються бізнес-напрямки, за кожним з яких важливо закріпити куратора з менеджерів банку вищої ланки. На практиці використовують два методичні підходи до виокремлення бізнес-напрямків.

Перший підхід – клієнтоорієнтований. Він передбачає виділення бізнес-напрямків з орієнтацією на підвищення ефективності обслуговування клієнтів у розрізі їх видів. На основі цього принципу в банку можуть бути виділені такі бізнес-напрямки: корпоративний бізнес; міжбанківський бізнес; індивідуальний бізнес; інвестиційний бізнес; регіональний бізнес.

Другий підхід – продуктово-орієнтований. Він передбачає виділення бізнес-напрямків, з урахуванням розвитку тих або інших банківських продуктів (послуг). Так, в універсальному банку можуть бути виділені такі бізнес-напрямки: кредитування; розрахункове обслуговування; касові операції; депозити приватних осіб; цінні папери; пластикові карти; консультаційні послуги.

Регіональні підрозділи, філії та відділи можуть бути також розподілені між бізнес-напрямками. Так, кредитні відділи філій входитимуть до бізнес-напрямку “Кредитування”.

Грамотно побудована фінансова структура банку дозволяє ефективно управляти внутрішнім “бізнесом” за такою технологією:

- через систему бюджетів (планів) центрів відповідальності для кожного бізнес-напрямку визначаються планові показники їх діяльності;
- після закінчення планового періоду та обліку фактичного виконання бюджетів (планів) аналізуються результати роботи кожного центру фінансової відповідальності і його внесок у розвиток бізнесу;
- проводиться порівняльна оцінка рентабельності того чи іншого бізнесу;
- приймається рішення про розвиток найбільш прибуткових бізнес-напрямків.

Як підтверджує викладене, прибуток синтезує всі найважливіші сторони роботи банків. Для зростання його обсягів банкам потрібно:

- розширювати спектр банківських продуктів та асортимент фінансових послуг, орієнтуючись на потреби ринку;
- впроваджувати заходи щодо підвищення результативності управлінських рішень;
- ефективно використовувати фінансовий потенціал банку;
- мінімізувати ризики при встановленні договірних відносин з клієнтами банку;
- оптимально розміщувати прибуток з метою досягнень максимальних фінансових результатів у майбутньому.

Список літератури

1. Аналіз банківської діяльності : підручник / А. М. Герасимович та ін. ; за ред. д-ра екон. наук проф. А. М. Герасимовича. – К. : КНЕУ, 2006. – С. 599.
2. Бланк И. А. Управление прибылью / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга, 1998. – 543 с.
3. Волкова І. А. Бухгалтерський облік у банках : навч. посіб. / І. А. Волкова, О. Ю. Калініна. – Київ : Центр навчальної літератури, 2009. – 519 с.
4. Енциклопедія банківської справи України / В. С. Стельмаха та ін. / за ред. В. С. Стельмаха. – К. : Молодь, Ін. Юре, 2001. – 680 с.
5. Криклій О. А. Управління прибутком банку : монографія / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – 125 с.

6. Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – Т. 25. – Ч. II. – С. 37.
7. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 20.09.2001 № 2740-III за ред. від 19.05.2011 № 3394-VI. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
8. Про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України : Інструкція, затверджена Постановою Правління Національного банку України від 27.12.2007 № 480.
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 “Звіт про фінансові результати” : затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 № 87 за ред. від 18.03.2011 № 372.

Отримано 24.12.2012

Summary

In the article were revealed the economic essence and the substance of category “profit”, analysed the main factors of economic profitability. It was made the suggestions regarding the methods of increasing the profitability in banks.